

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การนำเสนอนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และ สังคม : กรณีศึกษาเขตชนบทยากจนในภาคกลาง เป็นงานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองกับหมู่บ้านในเขตชนบท ยากจนในภาคกลาง 2 แห่ง สาระสำคัญของกาวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์

กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ ในครั้งนี้ ปรับจากแนวคิดเชิงระบบ (Systems Approach) ของ Philip H. Coombs มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยปัจจัยเบื้องต้น (input) ได้แก่สภาพ ปัญหาในชุมชน และตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต และสังคม กระบวนการ (process) คือ กระบวนการเรียนรู้ เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และปัจจัยเงื่อนไข ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลผลิต (output) ได้แก่ นโยบายการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อคุณภาพชีวิต และสังคม โดยการวิเคราะห์ตามแนวคิดการพึ่งตนเอง การพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วม และประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

2. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา ข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับ ตัวชี้วัด คุณภาพชีวิตและสังคม ในเขตชนบท ยากจน วิเคราะห์ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และปัจจัยเงื่อนไขในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม และเสนอแนะนโยบาย และ แนวทางในการศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตชนบทยากจน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

2.1 ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต และสังคมในเขตชนบทยากจน

ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม ในเขตชนบทยากจนที่ชุมชนทั้ง 2 แห่ง ได้ระบุสอดคล้องกัน มี 6 ด้าน คือ 1) ด้านเศรษฐกิจ (ซึ่งทั้ง 2 ชุมชน ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก) 2) ด้าน ครอบครัว และสังคม (ชุมชนทั้ง 2 แห่ง ระบุความสำคัญอันดับ 2) 3) ด้านอนามัยและสาธารณสุข 4) ด้านความมั่นคงและสิทธิ 5) ด้านการศึกษา-ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และวัฒนธรรมจิตใจ 6) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม รายละเอียดของตัวชี้วัดมีดังนี้

2.1.1 ด้านเศรษฐกิจ

ตัวชี้วัดที่ 1 จำนวนครัวเรือนที่สามารถขายผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ มีกำไรเพียงพอที่
ไม่ต้องเปลี่ยนอาชีพ ต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

ตัวชี้วัดที่ 2 ร้อยละของประชากรวัยแรงงานที่ว่างงานนอกภาคอุตสาหกรรม

ตัวชี้วัดที่ 3 ร้อยละของประชากรวัยแรงงานที่ไม่มีอาชีพ

ตัวชี้วัดที่ 4 จำนวนครัวเรือนที่สามารถกักเงินกู้ได้หมดภายในระยะเวลา 10 ปี โดยไม่
จำเป็นต้องกู้มาใหม่ ต่อจำนวนครัวเรือนที่กู้เงินทั้งหมด

ตัวชี้วัดที่ 5 มีสถานที่ซื้อขายผลผลิต /สินค้าในราคายุติธรรม และมีแหล่งเงินทุน
ดอกเบี้ยต่ำ

2.1.2 ด้านครอบครัวและสังคม

ตัวชี้วัดที่ 1 จำนวนครัวเรือนที่สมาชิก ได้อยู่ร่วมกัน ต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

ตัวชี้วัดที่ 2 จำนวนครั้งที่ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มทำงานหรือกิจกรรม จนประสบความสำเร็จ
หรือมีความยั่งยืน ในระยะเวลา 1 ปี

2.1.3 ด้านอนามัย - สาธารณสุข

ตัวชี้วัด คือ ร้อยละของประชากรที่ตรวจพบว่ามีสารเสพติดในร่างกาย หรือพบว่าเสพยา
เสพติด

2.1.4 ด้านความมั่นคง - สิทธิ

ตัวชี้วัด คือ จำนวนครัวเรือนที่เปลี่ยนอาชีพในรอบ 1ปี ต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

2.1.5 ด้านการศึกษา ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และวัฒนธรรม จิตใจ

ตัวชี้วัดที่ 1 จำนวนครั้งที่ชาวบ้านได้รับการฝึกอาชีพ จนสามารถหารายได้ให้กับ
ครอบครัวได้ ในระยะ 1 ปี

ตัวชี้วัดที่ 2 จำนวนครั้งที่ชาวบ้านได้เข้าร่วมประชุม และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการ
จัดการศึกษา และเรื่องของนักเรียน ในระยะเวลา 1 ภาคการศึกษา

ตัวชี้วัดที่ 3 มีศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน ที่บรรจุเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เช่น
เรื่องอาชีพ สุขภาพ อนามัย การเมือง ฯลฯ

ตัวชี้วัดที่ 4 จำนวนชั่วโมงของการดู โทรทัศน์ ฟังวิทยุ ในรายการที่เกี่ยวกับอาชีพ ในเวลา 1 สัปดาห์

2.1.6 ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม

ตัวชี้วัด คือ จำนวนแหล่งน้ำที่สามารถนำมาใช้เพื่อการอุปโภคได้ ต่อ จำนวนแหล่งน้ำทั้งหมด

2.2 ความต้องการการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน และปัจจัยเงื่อนไขในการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

จากการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ทั้งในแนววิถีชีวิตของชุมชน และ แนวระบบโรงเรียน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ในกิจกรรม และโครงการต่างๆ เป็นเรื่องที่ชาวบ้านและโรงเรียนจัดทำขึ้น โดยต่างคนต่างจัดทำ ไม่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันเท่าที่ควร ทั้งในด้านเนื้อหา และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเฉพาะในเรื่องของเนื้อหาวิชา ที่โรงเรียนไม่ได้ปรับให้สอดคล้องกับ ความต้องการคุณภาพชีวิตและสังคมที่ชุมชนระบุไว้ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจซึ่งชุมชนให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ทั้งนี้ น่าจะมีสาเหตุจาก การขาดแหล่งข้อมูลในการค้นคว้า และความเข้าใจของครูในเรื่องของการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และการที่นโยบายการจัดการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานมุ่งเน้น ด้านปริมาณเป็นส่วนใหญ่ เช่นการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานจาก 9 เป็น 12 ปี ในร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบัน (2540) รวมทั้งปัจจัยเงื่อนไขภายนอก เช่น ความร่วมมือของวิทยากรชุมชน และค่านิยมของผู้ปกครองที่ต้องการให้เด็กเรียนต่อในระดับสูงมากกว่าการประกอบอาชีพในท้องถิ่น ดังนั้นความต้องการการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน และปัจจัยเงื่อนไข ในการจัดการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของชุมชนชนบทยากจน จึงเป็นดังนี้

2.2.1 ความต้องการการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน

ก. ด้านพุทธิพิสัย

ชุมชนชนบทยากจน มีความต้องการการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานในเรื่องของความรู้ ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับธุรกิจชุมชน การบริหาร จัดการ การประสานงานกิจกรรม/โครงการ หรือ ความรู้เกี่ยวกับระบบสหกรณ์
2. ความรู้เกี่ยวกับโทษของยาเสพติด อบาษมุข และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ในส่วนที่ชาวบ้านจำเป็นต้องทราบ
3. ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4. ความรู้เกี่ยวกับอาชีพ ประเพณี วัฒนธรรม รวมทั้งภูมิปัญญาของท้องถิ่น
5. การรู้จักวิเคราะห์ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง ในการตัดสินใจ และการวิเคราะห์หาทางแก้ปัญหาของชุมชน

ข. ด้านจิตพิสัย

การศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรจัดการพัฒนาจิตสำนึกในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การมีคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะในการประหยัด อคออม ซื่อสัตย์ เสียสละ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
2. การรู้จักรับผิดชอบต่อครอบครัว และสังคม การทำงานเป็นกลุ่ม การเป็นผู้นำ และผู้ตามที่ดี
3. การมีวิถีชีวิตแบบไทย

ค. ด้านทักษะพิสัย

ด้านทักษะ นับว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับ เขตชนบทยากจน เนื่องจากอาชีพของท้องถิ่น คือ การใช้ทักษะและประสบการณ์มากกว่าการใช้ความรู้ จึงควรได้รับการฝึกทักษะด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. มีทักษะการทำงานร่วมกัน การรวมกลุ่มกันทำงาน
2. มีทักษะการทำงานในธุรกิจชุมชน การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมสหกรณ์
3. มีทักษะในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น เป็นการแปรรูปผลผลิต การเกษตร การตัดเย็บ เป็นต้น
4. การมีทักษะด้านการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง เช่น การอ่าน การศึกษาดูงาน การฟังอภิปราย คู่มือพรรคการเมือง เป็นต้น

2.2.2 ปัจจัยเงื่อนไขในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ก. ปัจจัยภายในการศึกษา

1. การมีเวลาเพียงพอในการติดต่อ ชูคดูยประชุมปรึกษาหารือกับชาวบ้าน ของครู และผู้บริหารโรงเรียน
2. การได้รับการพัฒนาความคิดที่จะ ทำการศึกษาไปสู่ชุมชน ของ ครู และผู้บริหารโรงเรียน

3. การส่งเสริมให้จัดหลักสูตรท้องถิ่น อย่างจริงจัง ของหน่วยงานทางการศึกษา

4. ความต่อเนื่องของกิจกรรม และ โครงการที่หน่วยงานสั่งการมาให้ท้องถิ่น

ข. ปัจจัยภายนอกการศึกษา

1. การให้ความสำคัญ กับการศึกษาขั้นพื้นฐานของผู้นำชุมชน และชาวบ้าน

2. ความร่วมมือจากผู้รู้ วิทยากร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. ค่านิยมเกี่ยวกับการเรียนด้านอาชีพ และวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพพื้นฐานชุมชน ของ

ผู้ปกครอง

4. งบประมาณสนับสนุนจาก องค์กรท้องถิ่น และภาคเอกชน

2.3 นโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

เนื่องจากปัญหาที่พบว่า โรงเรียนยังจัดกิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของชุมชนเท่าที่ควร และเนื่องจากภารกิจ และหน้าที่ของโรงเรียนมี มากจนไม่ได้สนใจในเรื่องการปรับหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการพัฒนา คุณภาพชีวิตและสังคมของชุมชน เป็นเพียงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามเนื้อหาที่ระบุไว้ใน หลักสูตร และคู่มือเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และ องค์กรในท้องถิ่น ยังไม่เชื่อมโยงประสานกันนัก ซึ่งจะเห็นได้จากการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ที่พบว่า การจัดกิจกรรม /โครงการใด ๆ ของชุมชน และของโรงเรียน จะเป็นไปแบบคนต่างทำ ผู้วิจัยจึงเสนอนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ในเขตชนบท ยกจนขึ้น เพราะนโยบายจะเป็นตัวเร่งสำคัญที่ทำให้หน่วยงานต่างๆ รวมทั้งโรงเรียน มีความ กระตือรือร้นที่จะจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สนองต่อนโยบาย โดยเฉพาะที่หน่วยงานระดับสูงสั่งการ โดยการเสนอนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้

2.3.1 เร่งกระจายอำนาจการบริหารจัดการ ให้สถานศึกษาสามารถกำหนดหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนการสอน และการวัดประเมินผล ได้ตามความเหมาะสมกับท้องถิ่น โดยไม่ขัด ต่อรัฐธรรมนูญมาตรา 43 และ 81

2.3.2 ปฏิรูปหลักสูตร การเรียนการสอน ให้สนองต่อความต้องการของชุมชน และสอดคล้องกับสภาพของชุมชน

2.3.3 เร่งรัดปลูกฝังค่านิยมความเป็นไทย การใช้ชีวิตเรียบง่าย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การพึ่งตนเอง การยอมรับความสามารถของผู้อื่น การยกย่องคนดี การมีคุณธรรม จริยธรรม มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคม และการทำงานเป็นกลุ่ม

2.3.4 เร่งรัดให้มีศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน ในสถานศึกษาของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลของหมู่บ้าน เช่น อาชีพของชุมชน สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

2.3.5 เร่งขยายเครือข่ายทางการศึกษา และการพัฒนาชนบท ให้สถานับการศึกษา หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในชุมชน ร่วมมือกันในการจัดการศึกษา และฝึกอบรมประชาชนในท้องถิ่นชนบทยากจน

3. อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การนำเสนอนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคม : กรณีศึกษาเขตชนบทยากจนในภาคกลาง สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

3.1 สภาพการพัฒนา

จากการศึกษาสภาพชุมชนชนบทยากจนทั้ง 2 แห่ง พบว่า การพัฒนาที่ผ่านมานุ่งไปที่สภาพโครงสร้างพื้นฐานเป็นหลัก คือ การมีไฟฟ้า ถนน น้ำประปา โทรศัพท์ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เช่นกัน นอกจากนี้การพัฒนาของหน่วยงาน ภาครัฐการยังมุ่งพัฒนาสภาพเศรษฐกิจของชุมชน โดยการนำโครงการต่าง ๆ ไปให้กับชาวบ้าน พร้อมทั้งงบประมาณสนับสนุนโครงการ ซึ่งสอดคล้องกับ สภาพการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 6-7 ที่มุ่งสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) และพัฒนาระบบเศรษฐกิจไปพร้อม ๆ กัน การพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวถึงแม้จะก่อให้เกิดผลดี คือ ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วขึ้นกับชาวบ้านในชุมชนก็ตาม แต่ความเจริญทางด้านวัตถุที่ก้าวกระโดด ไปมากกว่าการพัฒนาด้านการศึกษา และสภาพจิตใจ ทำให้ชุมชนชนบทยากจน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ และสังคม นอกจากนี้ยังทำให้ชาวบ้านขาดการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาชุมชน แต่กลับรอความหวังจากรัฐ ซึ่งเคยนำโครงการและงบประมาณมาให้ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนบ้านคอน เคยรวมกลุ่มกันสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน ด้วยตนเอง โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำแต่หลังจากปี พ.ศ. 2536 ที่ภาครัฐ เริ่มเข้าไปให้ความช่วยเหลือเต็มรูปแบบ คือ ในโครงการแก้ปัญหาความยากจน (กข.คจ.) และอีกหลาย ๆ โครงการก็ตามมา หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะรอคอยความหวังว่าภาครัฐจะทำอะไรมาให้ เพื่อเสริม

คุณภาพชีวิตในด้านเศรษฐกิจซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นตัวสำคัญที่จะนำมาซึ่ง คุณภาพชีวิตที่ดี ในด้านอื่น ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านครอบครัว สังคม การศึกษา ฯลฯ การพัฒนาในแนวทางนี้ นับว่าเป็น ความปรารถนาดีของภาครัฐ ที่จะช่วยเหลือยกระดับความเป็นอยู่ของชาวชนบทให้ดีขึ้น แต่ในความเป็นจริงนับว่าเป็นการช่วยเหลือที่ไม่สิ้นสุด คือ ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเอง ทางความคิดและการจัดการได้เลย จากการที่ภาครัฐเริ่มระดมความช่วยเหลือลงไปยังหมู่บ้านยากจนทั้ง 2 แห่ง มาเป็น ระยะเวลาประมาณ 5 ปีมาแล้ว แต่ปรากฏว่าปัจจุบันยังไม่มียุทธศาสตร์ใดๆ ที่จัดตั้งได้ประสบความสำเร็จ จนขยายเครือข่ายออกไปทั่วหมู่บ้าน และไม่ปรากฏการรวมกลุ่มที่ชาวบ้านรวมกันจัดตั้งขึ้นเอง โดยภาครัฐไม่ได้มาชี้แนะ นอกจากนี้สภาพชนบทยากจนยังประสบปัญหาในเรื่องครอบครัว และยาเสพติด ทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ ดังที่ โสภณ สุภาพงษ์ ได้กล่าวไว้ในการสัมมนาเรื่อง “จุดประกายความหวังสู่ชนบท” เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2540 ว่า

“การพัฒนาชนบท มีการวิกฤตที่ต้องจัดการ คือ การพัฒนาครอบครัว ถ้าครอบครัวอยู่ได้อย่างอื่นก็ไม่ลำบากในการแก้ไข และการพัฒนาชุมชนต้องเอาชุมชนเป็นศูนย์กลาง เป็นตัวตั้ง นำหน่วยงานอื่นๆ เช่น ราชการเข้าไปหา ต้องให้ชาวบ้านเริ่มเอง เอาสิ่งที่เขาเริ่มแล้ว ข้าราชการเพียงเข้าไปช่วยเหลือ

แต่การที่ครอบครัว หรือชุมชนจะมีความเข้มแข็ง จนเริ่มพัฒนาตนเองขึ้นมาได้ ก็ต้องมีการศึกษาเป็นอาวุธทางปัญญา ที่จะทำให้คน เกิดกระบวนการเรียนรู้ จนสามารถที่จะพัฒนาตนเอง ครอบครัว และ สังคมได้ต่อไป ดังที่ ประเวศ วะสี (2536) กล่าวไว้ว่า มนุษย์ต้องสามารถเรียนรู้ อย่างเป็นพลวัต (dynamic) โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ให้สามารถเรียนรู้เป็น (Learning how to learn) เพื่อมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จะได้สามารถปรับตัวได้เรื่อยๆ และถือเป็น ยุทธศาสตร์ที่เร่งด่วนของชาติ

3.2 วิถีชีวิตชุมชน และการศึกษา

ชุมชนชนบทยากจน มีการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับ ทำให้ความรู้ และ ประสบการณ์ที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมไม่คืบหน้า ประกอบกับการค้นหารายได้เลี้ยงชีพของ คน และครอบครัว จึงไม่มีการรวมกลุ่มพูดคุย ปรึกษาหารือในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ เวลาว่างของชาวบ้านจึงหมดไปกับการดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ และเสวนากันเฉพาะหมู่บ้าน บ้านใกล้เรือนเคียง ในกลุ่มของผู้เฒ่าผู้แก่ก็มีอาชีพที่หลากหลายไม่ค่อยได้พบปะพูดคุยกัน นอกจากเวลามีการประชุมที่ อำเภอ หรือตำบล นอกจากนี้ยังพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้าน มักจะเป็นคนที่มีฐานะดีพอที่จะอยู่ได้ โดยไม่ต้องดิ้นรน ดังนั้น การที่จะนำกลุ่มชาวบ้าน หาวิถีทางแก้ปัญหาของชุมชน หรือพัฒนาให้ ชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้น จึงเป็นไปได้ค่อนข้างยาก นอกจากผู้นำดังกล่าวจะมีจิตสำนึกของการ

เป็นผู้ที่แท้จริง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับ การศึกษา การเรียนรู้ และประสบการณ์ของผู้มา ดังจะเห็นได้จากที่ผู้นำชุมชนได้ใช้ประสบการณ์จากการได้งานในชุมชนอื่น มาคิดพัฒนาหมู่บ้าน เช่นการคิดจะปลูกข้าวหอมมะลิ ในพื้นที่นาที่เคยทำบ่อปลา เป็นต้น ดังนั้น การให้การศึกษา กับชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกลุ่มผู้นำที่ชาวบ้านให้ความนับถือ และศรัทธา จึงนับว่าเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง แทนการนำโครงการ ไปให้โดยที่ชาวบ้าน ไม่ได้ริเริ่มคิดเอง

นอกจากการศึกษาดูงานแล้ว การมีแหล่งข้อมูลความรู้ที่ใกล้ตัว และการรักการอ่านการค้นคว้า นับว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคมของชุมชนในเขตชนบทยากจนได้ เนื่องจาก ประสบการณ์จากการศึกษาดูงาน ไม่สามารถจะทำได้ทั่วถึงกับชาวบ้านทุกคน แต่การอ่าน การค้นคว้าจากเอกสาร แหล่งข้อมูล ต่าง ๆ สามารถจะเข้าถึงคนทุกคนที่ต้องการค้นคว้า หากความรู้ เพื่อชาวบ้านได้รับประสบการณ์หลาย ๆ ด้าน หลาย ๆ คน บ่อมจะให้ความสนใจคิดอ่านในเรื่องการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาเป็นไปได้มากขึ้น

3.3 ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม

ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต และสังคม ที่ชุมชนระบุไว้ แก่นเรื่องของเศรษฐกิจ ครอบครัว และยาเสพติด ที่มีความผูกพันกันอยู่ นั่นคือ การที่สถานะเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดี ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องแยกตัวไปทำงานที่อื่น ทิ้งเด็กไว้กับผู้สูงอายุ ซึ่งดูแลไม่ทั่วถึง จึงก่อปัญหาติดยาเสพติด ประกอบกับคนว่างงานในชุมชน ใช้เวลาว่างไปกับการเล่นไพ่ กินเหล้า จึงทำให้สถานะแวดล้อมร่วมกันกระตุ้นให้เด็กและเยาวชนหันเข้าหายาเสพติดได้ง่าย

ถึงแม้ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดด้านการศึกษา แต่ก็เป็นเรื่องของ การมีงานทำ คือ ใช้การศึกษาเป็นบันไดให้เด็กได้เรียนสูงจนมีงานทำ หรือ จบออกมาแล้วไม่ตงงาน ส่วนการศึกษาขั้นพื้นฐาน ชาวบ้านหวังว่า จะช่วยให้เด็กหางานทำที่มั่นคงได้ มากกว่างานเกษตรกรรม และงานที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้แรงงาน เสี่ยงต่อภัยธรรมชาติและภาวะของตลาดมากเกินไป

ส่วนตัวชี้วัดด้านอื่น ๆ เช่น ด้านอนามัย สาธารณสุข ความมั่นคง โครงสร้างพื้นฐาน และ สิ่งแวดล้อม เป็นส่วนประกอบที่จะทำให้ ชีวิตของชาวบ้านสมบูรณ์ขึ้น แต่ยังไม่วิกฤตเท่า ด้านเศรษฐกิจ

ในเรื่องของตัวชี้วัด ที่ชาวบ้านช่วยกันคิดค้นขึ้นมา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม ของชาวบ้านในเขตชนบทยากจน มีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดที่หน่วยงาน

ภาครัฐ กำหนดขึ้น โดยเฉพาะตัวชี้วัดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) และ กชข 2 ค เช่นกล่าวถึง เรื่องของเศรษฐกิจ รายได้ การมีงานทำ ครอบครัวยุค ฯลฯ แต่ไม่มีเรื่องของการพึ่งตนเอง การอยู่แบบพอมีพอกิน เหลือจึงจะขาย อย่างเช่นนักคิดหรือปราชญ์ชาวบ้านกำหนดไว้ แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมของชนบทที่ยากจนที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะทันสมัย (Modernization) และเป็นวัดนิยามมากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ชุมชนทั้ง 2 แห่ง ให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจมากที่สุด กล่าวคือ ชุมชนทั้ง 2 แห่งจัดอันดับของความต้องการด้านเศรษฐกิจ ในเรื่องของราคาผลผลิต อาชีพเสริม ไว้เป็นอันดับแรก แม้แต่ในด้านการศึกษาก็เป็นเรื่องของการฝึกอาชีพ และด้านความมั่นคง และสิทธิ ยังเป็นเรื่องของอาชีพ แทนเรื่องการเมือง การปกครอง ซึ่งปัจจัยสำคัญน่าจะมาจากสภาพวิถีชีวิตของชุมชน ที่เปลี่ยนไปเป็นชีวิตของคนในสังคมเมืองมากขึ้น คือ การเดินทางเรื่อง อุปโภค บริโภค จนเกินความจำเป็น ในวิถีชีวิตของคนชนบท จะเห็นได้จากกรณีที่ ชาวบ้านต้องการมีอาชีพเสริม เพื่อหารายได้เพิ่มจากการทำนา ทั้ง ๆ ที่ชาวนาทำนาเกือบ 100 ไร่ แต่กลับซื้อสินค้าบริโภคทุกอย่าง แม้แต่ข้าว ที่ชาวนาผลิตขึ้นมาได้เอง การกู้ยืมเงินมาเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก การทำงานในครอบครัวถือว่า เป็นคนว่างงาน ไม่มีเกียรติ ไม่ทันสมัย การได้ไปทำงานที่อื่น การได้ทำงานนั่งเก้าอี้ ถือว่า เป็นงานที่เชิดหน้าชูตาของพ่อแม่ และเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านทั่วไป

แม้ หมู่บ้านจะได้ชื่อว่ายากจน แต่พบว่าชาวบ้านไม่ได้เอ่ยถึงการขาดแคลนปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เพียงแต่ต้องการมีรายได้เพื่อไปซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกให้ได้เท่าคนอื่น

ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ให้กับเขตชนบทที่ยากจน ควรจะให้ความรู้ ให้ความสำคัญ การศึกษา ให้คนหันมาใช้ชีวิตแบบพออยู่พอกิน หรือ มีเศรษฐกิจแบบพอเพียง ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานไว้ว่า “ให้อยู่ด้วยความพอดี ทำด้วยความเฉลียวฉลาด ด้วยปัญญา และมีความสามัคคีธรรม ” (สุเมธ ดันดิเวชกุล , 6 ธ.ค.40)

3.4 ข้อสังเกตเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

จากการศึกษาชุมชนในหมู่บ้านทั้งสองแห่งพบว่ายังมีเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

ก. ปัญหาระดับบุคคล

1. การขาดความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา

ผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งสองแห่ง ไม่นิยมการสีข้าวที่ปลูกไว้รับประทาน โดยหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกที่ได้ไปขายให้กับโรงสี จนหมด แล้วซื้อข้าว

นำมาสีกินจะต้องตากให้แห้งก่อน ไม่สะดวกในการเก็บไว้นานๆ เพราะต้องสีครั้งละมาก ๆ และข้าวที่ปลูกมักจะแข็งแรงเกินไป กินไม่อร่อย แต่ก็มีความบ้านบางส่วนคือประมาณ 3-5 ครัวเรือนที่เริ่มหันมาสีข้าวของตนเองรับประทานโดยให้เหตุผลว่า ประหยัดกว่าการซื้อข้าวสารถึงกระสอบละประมาณ 1,000 บาท

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผู้วิจัยเสนอว่าน่าจะตีมาขายให้กับชาวบ้านในรายที่ไม่ได้ปลูกข้าว หรือไม่มีกำลังงานในการขนส่ง กลับได้รับคำตอบว่า ถึงจะทำเช่นนั้น ก็คงไม่มีใครซื้อกันเพราะเขาไปตลาดบ่อย ที่ตลาดมีให้เลือกซื้อและเก็บง่ายกว่า ในส่วนของผู้นำชุมชนเริ่มมีความคิดว่าจะลองปลูกข้าวหอม ในพื้นที่ที่เคยทำบ่อปลาไม่ได้ผล แต่ยังคงมีคันล้อมอยู่ เพราะข้าวหอมจะต้องปลูกในพื้นที่ที่น้ำไม่ท่วมขัง และใช้เวลาปลูกนานกว่าข้าวนาปรังที่ทำกัน อยู่

2. การมีค่านิยมในการบริโภคที่ผิด

จากการสังเกตร้านค้าในหมู่บ้านทั้งสองแห่งพบว่า ทุกร้านจำหน่ายสุรา บุหรี่ และเครื่องดื่มบำรุงกำลัง แสดงว่าชาวบ้านนิยมบริโภคของฟุ่มเฟือยซึ่งไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นโทษต่อสุขภาพ เมื่อสอบถามชาวบ้านถึงเหตุผลที่ดื่ม ชาวบ้านบอกว่า รู้ว่าไม่มีประโยชน์ แต่ด้วยความเคยชินและเป็นการคลายเครียด นอกจากนี้ ชาวบ้านยังนิยมซื้อยาชุดตามร้านค้ามาเก็บไว้ในบ้าน ในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อย ทั้ง ๆ ที่มีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานอยู่ในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่า ลำบากที่จะต้องออกไปเอายาซื้อเก็บตุนไว้ไม่ได้ และเมื่อถูกถามว่าทราบหรือไม่ว่า การรับประทานยาชุดอาจเกิดอันตรายได้ ชาวบ้านบอกว่าทราบ แต่ก็ยังไม่ปรากฏอันตรายกับผู้ใด นอกจากนี้ยังบริโภคอาหารที่ซื้อจากตลาด เช่น น้ำปลาผสมมารับประทาน ทั้ง ๆ ที่สามารถทำน้ำปลาได้เอง เพียงเหตุผลที่ลูก ๆ ไม่ยอมรับประทาน

3. นิยัรักความสะดวกสบาย และมีค่านิยมของสังคมเมือง

ในการรักษาพยาบาล ชาวบ้านนิยมไปรักษาที่คลินิกมากกว่าโรงพยาบาลของรัฐ โดยให้เหตุผลว่า เมื่อการรอคอยและการเข้าคิว ไปคลินิกเร็วทันใจ ทั้ง ๆ ที่ค่ารักษาพยาบาลแพงกว่ามาก อีกทั้งมียาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคบางชนิดได้ แต่ก็ไม่นิยมโดยให้เหตุผลว่า ยาสมุนไพรต้องนำมาต้มอุ่น ส่วนยาแผนปัจจุบันกินได้เลย

4. ความศรัทธาในวิทยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีน้อย

ผู้วิจัยได้ทราบปัญหาว่า ชาวนามีต้นทุนการผลิตสูง โดยเฉพาะค่าปุ๋ย ยา จึงได้แนะนำให้ชาวบ้านไปดูตัวอย่างของเกษตรกรดีเด่น ที่ใช้สารสมุนไพรประเภทสะเดา แทนยาฆ่าแมลง ได้สำเร็จ จนในปัจจุบันเลิกใช้ยาฆ่าแมลงและสารสะเดาได้แล้ว แต่ชาวบ้านก็พยายามพูดบ่นเพียงว่า สาร

สะเดาทำยาก ต้องใช้เยอะ เหม็น ไม่มีเวลา ฯลฯ และไม่ยอมไปดู ทั้ง ๆ ที่วิทยากรดังกล่าวเป็นคนในตำบลเดียวกัน และสามารถเดินทางไปดูได้สะดวก ไม่ต้องจ้างรถไปก็ได้ สามารถเดินทางไปดูโดยรถจักรยานยนต์ของตนเองได้ เมื่อสืบถามจาก วิทยากรได้รับคำตอบว่าในสมัยที่เขา เริ่มใช้สารสะเดาใหม่ ๆ ชาวบ้านคนอื่น ๆ หัวเราะเยาะว่า “แม้แต่ยาเคมียังเอาไม่อยู่ สะเดาจะใช้ได้ยังไง “ และบอกว่าไม่เคยมีชาวบ้านไหนมาขอดูงานจากเขาเลย จะมีก็แต่ข้าราชการพาเกษตรกรจากที่อื่นมาดู ในระยะหลังจะมีชาวบ้านเลียนแบบการทำของเขาบ้าง แต่ก็เป็นการลอกสังเกต เขาบอกว่าชาวนาถ้ำดูกันเองถือว่า “เสียดังค์ศรี” และเมื่อผู้วิจัยทราบว่ามีผู้รู้ ด้านยาสมุนไพร มีตำราอยู่ น่าจะนำมาเผยแพร่ความรู้ไปยังคนอื่น ๆ ชาวบ้านกลับหลีกเลี่ยงว่าหาสมุนไพรยาก และขอให้ผู้วิจัยติดต่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาให้ความรู้เรื่องของสมุนไพรแทน แต่เมื่อถูกถามถึงการเชิญวิทยากรในท้องถิ่นไปให้ความรู้กับเด็กในโรงเรียนชาวบ้านก็เห็นดีด้วย

ข. ปัญหาระดับหมู่บ้าน

1. การรวมตัวของชาวบ้านในการแก้ปัญหา หรือการพัฒนาหมู่บ้านยังมีน้อย

ชาวบ้านยังขาดการรวมตัว ศึกษาปัญหา และแก้ปัญหาพร้อมกัน จะมีการประชุมกันเฉพาะในโครงการ หรือกิจกรรมที่หน่วยงานราชการนำมาให้ แล้วให้ชาวบ้านมารับรู้ แต่การตัดสินใจจะขึ้นอยู่กับกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมักจะรับกิจกรรมทุกอย่างที่ทางราชการกำหนดให้ เช่น ในการประชุมของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ที่มาประชุมในหมู่บ้าน เพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน กลับพบว่า มีเฉพาะกรรมการหมู่บ้านเท่านั้นที่มาร่วมประชุม ชาวบ้านบางรายบอกว่าไม่ทราบ ในรายที่ทราบกลับบอกว่า แล้วแต่ผู้นำ เขาเอาอย่างไรก็เอาด้วย ซึ่งการไม่เคยเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นเป็นแต่ผู้ตามมาตลอด เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านขาดการคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหาด้วยตนเอง ต้องรอให้มีคนมาช่วยเหลือ และขาดความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา เช่น ปัญหาที่ชาวบ้านพบตรงกันว่า ถูกเอารถเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางในการขายข้าว และการเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ชกส.) อย่างไม่มีสิ้นสุด แต่ชาวบ้านก็ยังไม่เคยรวมตัวกันหาวิธีแก้ปัญหา เมื่อสอบถามชาวบ้านก็บอกว่า จำยอมเพราะไม่รู้จะทำอย่างไร และเมื่อสอบถามถึงเวลาว่างของชาวบ้านว่าทำอะไรบ้าง ชาวบ้านบอกว่า เวลาว่างจะอยู่บ้านใครบ้านมัน ไม่มีจุก รวมในการพูดคุย ปรึกษาหารือ จะพบกันเฉพาะการไปทำบุญ หรือเวลามีงานที่วัดเท่านั้น

2. ความเข้มแข็งของผู้นำ

การที่ชาวบ้านยังไม่สามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมให้ดีขึ้นได้ สาเหตุสำคัญมาจากผู้นำหมู่บ้าน เพราะการตัดสินใจ หรือการรวมตัวของชาวบ้านขึ้นอยู่กับผู้นำเสียเป็นส่วนใหญ่

ชาวบ้านจะฝากความหวังไว้กับผู้นำ แต่ผู้นำที่พบยังไม่สามารถพัฒนาหมู่บ้านได้ด้วยตนเองโดยไม่พึ่งภาครัฐ ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ผู้นำมักจะรอโครงการที่รัฐหรือนักการเมืองให้สัญญาว่าจะทำให้ เช่น การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน อีกทั้งในการประชุมร่วมกับภาครัฐ ผู้วิจัยพบว่า ผู้นำไม่สามารถจะคัดค้านในโครงการที่คิดว่าไม่เป็นประโยชน์กับหมู่บ้าน เช่น ทางราชการมาแนะนำให้ปลูกมะม่วง แต่พื้นที่ในหมู่บ้านเป็นที่ลุ่ม ผู้นำต้องการเงินที่ทางราชการให้กู้ลงทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำ จึงตกลงทำตาม ซึ่งในปัจจุบันยังเหลือสวนมะม่วงเพียง 1 ครัวเรือนเท่านั้น เพราะสามารถทำกันดินล้อมสวนมะม่วงได้ทันก่อนที่น้ำจะท่วม ส่วนบ้านอื่นๆ สวนมะม่วงเสียหายทั้งหมด

จากการสังเกตการประชุมของหน่วยงานราชการ กับกรรมการหมู่บ้านพบว่า ผู้นำพยายามปฏิเสธโครงการที่ราชการจะให้ทำ แต่เมื่อทางราชการเน้นว่าทำได้ ให้ลองทำ กรรมการหมู่บ้านก็เสียวอ่อนไม่กล้าปฏิเสธ

ในส่วนของโครงการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เช่น การทำคุ่มบ้าน ซึ่งชาวบ้านลงทุนทำขึ้นด้วยเงินของชาวบ้านเอง แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว การรวมกลุ่มก็เป็นเรื่องที่ทางราชการมากำหนดให้ทำขึ้นทั้งนั้น ยังไม่มีโครงการใดที่ชาวบ้านและผู้นำร่วมกันคิดทำขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่ประสบอยู่เลย ยกเว้นการทำถนนเข้าหมู่บ้านเมื่อหลายปีที่ผ่านมา นอกจากนี้การศึกษาดูงานนอกสถานที่ของผู้นำก็เป็นเรื่องที่ทางราชการชักนำทั้งสิ้น ยังไม่พบการหาความรู้หรือการดูงานที่ผู้นำคิดขึ้นมาเองเลย ซึ่งปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น ต้องมีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และมีคุณธรรม (ปราณี หมอนทองแดง, 2534)

3. การพึ่งพาราชการมากเกินไป

สาเหตุที่หมู่บ้านรอความช่วยเหลือจากทางราชการ น่าจะมาจากการที่ราชการได้นำโครงการต่าง ๆ มาลงในพื้นที่อยู่เสมอ ในช่วงการปกครองของ นายอำเภอท่านหนึ่ง ซึ่งใช้หมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่ทดลองโครงการ และนำงบประมาณมาให้เสมอ (จากการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้าน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2536 ที่ทางราชการ ได้นำโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน(กข.กจ.) โดยให้เงินลงทุนประกอบอาชีพโดยไม่เสียดอกเบี้ย ซึ่งนับเป็นก้าวสำคัญของการพึ่งพาระบบราชการ นอกจากนี้ ในหมู่บ้านยังได้รับเงินจัดสรรสร้างสะพานคอนกรีตถึง 3 แห่ง มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน มีถนนลูกรังเข้าถึงหมู่บ้าน อันทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น พร้อมทั้งวิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนไป ในปัจจุบันชาวบ้านมักจะกล่าวเสมอว่า “ทางราชการจะมีอะไรมาช่วยเหลือเราบ้าง ให้มีรายได้มากขึ้น” แต่ในระหว่างชาวบ้านด้วยตัวเองยังไม่มีมารวมตัวแก้ไข ความยากจน หรือริเริ่มโครงการใด ๆ ด้วยตัวเองเลย ได้แต่เฝ้ารอว่าทางราชการจะให้ทำอะไรที่มีทุนมาให้ก่อน หรือแนะนำในสิ่งที่ชาวบ้านไม่ต้องลงทุน

4. ขาดแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และขาดการศึกษาหาความรู้

ในหมู่บ้านไม่มีเอกสาร ข่าวสาร ข้อมูลความรู้ ที่จะช่วยให้ชาวบ้านได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ทั้งข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ และข้อมูลข่าวสารทั่วไป อันจะช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้เท่าทันเหตุการณ์ จะมีก็แต่รายการทางโทรทัศน์ ซึ่งชาวบ้านเองก็บอกว่ามีข้อมูลในเรื่องของอาชีพน้อยเกินไป

นอกจากนี้ยังพบว่าในกลุ่มของชาวบ้านยังไม่เคยดูงาน นอกสถานที่เลย จึงทำให้ขาดความรู้และประสบการณ์ในการแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

ก. ปัญหาจากภายนอกชุมชน

1. การเอาเปรียบของตลาด

ชาวบ้านเป็นผู้ผลิตข้าว แต่ไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้ เนื่องจาก การทำนาปรังเช่นปัจจุบัน ข้าวมีความชื้น จะเก็บลำบาก ประกอบกับลานตากข้าวมีน้อย และชาวบ้านเป็นหนี้ ธกส. จึงต้องรีบขายข้าว และนำเงินไปใช้หนี้ ประกอบกับการเกี่ยวเกี่ยวไม่ค่อยพร้อมกัน ชาวบ้านจึงต่างคนต่างขายข้าว ทำให้พ่อค้าคนกลาง หรือ โรงสีกำหนดราคาและลดราคาข้าวของชาวบ้าน ในส่วนของชาวบ้านไม่มีทางเลือกได้เลย เพราะโรงสีต่าง ๆ รวมทั้งตลาดกลางค้าข้าวร่วมมือกัน หากชาวบ้านรายใดไม่ขายให้กับโรงสีแรก จะถูกตัดราคาขึ้นเมื่อนำไปขายยังโรงสีอื่น หรือที่ตลาดกลาง จากการพูดคุยกับชาวบ้านทราบว่า ถ้านำข้าว ไปขายในโรงสีแรกแล้วไม่พอใจราคา โรงสีแรกจะโทรศัพท์ติดต่อไปยังตลาดกลาง และโรงสีอื่น โดยการบอกเลขทะเบียนรถที่บรรทุกข้าวไปกับโรงสีอีกแห่ง โดยลดราคามากกว่าเดิม จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านจำยอม ต้องขายให้กับโรงสีใกล้บ้าน หรือโรงสีที่คนนำข้าวไปขายครั้งแรก ในทำนองเดียวกัน เมื่อชาวบ้านลงทุนนุ้ย ยา มาใช้ในการผลิตข้าว ตลาดก็เป็นผู้กำหนดราคาอีกเช่นกัน ดังนั้น ชาวบ้านที่ทำนาจึงเสียเปรียบตลาดทุกวิถีทาง และนับเป็นสาเหตุใหญ่ประการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านยากจน และไม่สามารถพึ่งตนเองได้

2. การพัฒนาโดยไม่คำนึงถึง สภาพพื้นฐานของชุมชน

ปัญหาของการพัฒนาที่ชาวบ้านได้รับมักจะไม่มียุทธศาสตร์ในการตัดสินใจ เลือกโครงการที่ตนเองต้องการ ซึ่งในการให้งบประมาณมาพัฒนาหมู่บ้านนั้น ภาครัฐมักจะมีโครงการแบบแผนยัดเสร็จ ถือการกำหนดกิจกรรม รูปแบบ ตลอดจนวัสดุ และร้านค้าที่ต้องซื้อวัสดุ ชาวบ้านเป็นฝ่ายเข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติ แต่ไม่มีสิทธิ์ตัดสินใจเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ และสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน ดังที่ชาวบ้านได้เล่าให้ฟังว่า เคยมีโครงการของรัฐที่นำ

มาลง แล้วต้องการให้ชาวบ้านขุดร่องเพื่อปลูกมะม่วง ถึงแม้ชาวบ้านจะต้องการทำบ่อปลา แต่ก็ต้องยอมทำตาม เพราะถ้าไม่ทำตามก็จะไม่สามารถกู้เงินดอกเบี้ยถูกคือ ร้อยละ 5 มาลงทุน ซึ่งหลังจากน้ำท่วมในปี 2538 มะม่วงเสียหายชาวบ้านกลับมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอีก

นอกจากนี้ การช่วยเหลือที่ภาครัฐให้กับชาวบ้าน ในรูปแบบของโครงการสนับสนุนอาชีพ เช่นการเลี้ยงกบ เลี้ยงวัวนม เลี้ยงไก่สามสายพันธุ์ พบว่า ประสบความสำเร็จเกือบทั้งหมด ทำให้ชาวบ้านเริ่มเข็ดหลาบในการลงทุนประกอบอาชีพ จึงทำงานเฉพาะงานที่มีอัตราการเสี่ยงน้อยที่สุด ซึ่งแน่นอนว่างานดังกล่าวย่อมจะมีรายได้น้อย และเป็นงาน ที่ไม่ยั่งยืน

3. การพัฒนา ที่รัฐ ให้มักติดกับรูปแบบมากเกินไป

จากการสอบถามในเรื่องที่อ่านหนังสือพิมพ์ของหมู่บ้าน ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้เคยมีโครงการให้หนังสือพิมพ์ทุกหมู่บ้าน แต่เนื่องจากในหมู่บ้านนี้ไม่มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ มีเพียงคุ้มซึ่ง ทางการศึกษานอกโรงเรียนมาดูแล บอกว่าที่อ่านเลิกกันไป จึงไม่ส่งหนังสือพิมพ์ให้ ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านเตรียมตู้ใส่ไว้แล้ว ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว หนังสือพิมพ์หรือความรู้น่าจะมีความสำคัญมากกว่าสถานที่อ่านหนังสือพิมพ์ การยึดติดกับรูปแบบ หรือความเป็นรูปธรรมด้านอาคารด้านวัตถุ จนทำให้การพัฒนาคนต้องหยุดชะงัก นับว่าเป็นจุด อ่อนของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

3.5 ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และปัจจัยเงื่อนไข ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากการศึกษาชุมชนทั้ง 2 แห่งพบว่า ยังมีปัญหาด้านการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกันดังนี้

3.5.1 ปัญหาการศึกษาตามแนววิถีชีวิต

ก. ปัญหาภายในชุมชน

การศึกษาตามแนววิถีชีวิตในชุมชนทั้ง 2 แห่ง พบว่า ปัญหาเกิดจากการที่ชุมชนขาดความกระตือรือร้นในการขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติม จะเห็นได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านถึง การศึกษาดูงานจากแหล่งข้อมูลในชุมชนใกล้เคียง เช่นการทำผลไม้เชื่อม ในชุมชนใกล้เคียงของหมู่บ้านคง และการศึกษาดูงานกับเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติสาขาการทำนา ซึ่งอยู่ในตำบลเดียวกัน จากชุมชนบ้านคอน ปรากฏว่าชาวบ้านในชุมชนทั้ง 2 แห่งไม่เคยมีผู้ใดเคยได้ศึกษาหาความรู้กับแหล่งข้อมูลดังกล่าวเลย ซึ่งการที่ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษานอกระบบด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงานนอกหมู่บ้าน ได้รับการฝึกอบรม มีโอกาสไปสัมมนาแลกเปลี่ยนกับนักพัฒนา องค์กรพัฒนา ตลอดจนพื้นที่พัฒนาอื่น ๆ ล้วนมีผลต่อการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ

ของประชาชนในด้านการพัฒนาทั้งสิ้น (ภูมิธรรม เวชยชัย และสาขาพัฒนาชุมชน , อ้างในสายพิรุณ น้อยศิริ, 2530) นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ครูอาสาของกรมการศึกษานอกโรงเรียนพบว่า การรวมกลุ่มเพื่อฝึกอาชีพกับชาวบ้านทำได้ยาก เพราะชาวบ้านขาดรายได้ในช่วงเวลาของการฝึก ประกอบกับไม่มีความมั่นใจในเรื่องของตลาด ทำให้ชาวบ้านปฏิเสธการรวมกลุ่มเพื่อฝึกอาชีพ ซึ่งเป็นการเสียโอกาสในการเพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์ให้กับตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวบ้านเคยให้สัมภาษณ์ว่า ไม่อยากฝึกอาชีพที่ไม่มีตลาดรองรับ เพราะเสียเวลา และขาดรายได้ ฝึกไปก็ไม่รู้จะเอาไปขายที่ไหน เป็นต้น และเมื่อผู้วิจัยสอบถามถึง การศึกษาเอกสาร ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ชาวบ้านกลับอธิบายว่า เคยมีเอกสารที่บ้านกำนันที่หมู่บ้านคงแต่ไม่มีใครไปอ่าน ส่วนหมู่บ้านคอนชาวบ้านบอกว่า เคยมีที่คุ้มบ้านแต่เมื่ออ่านกันแล้วก็หิบบิตคิดมือกลับไปข้าง เด็ก ๆ นำไปฝึกเล่นบ้าง จึงทำให้ในปัจจุบันขาดแหล่งข้อมูลเพื่อการค้นคว้า

ในส่วนของชาวบ้านที่มีการศึกษาสูง (เรียนมากกว่าการศึกษาภาคบังคับ) พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานในหมู่บ้าน ทำให้การพัฒนาหมู่บ้านขาดกำลังสมองที่สำคัญในการช่วยคิด ช่วยพัฒนาหมู่บ้าน จึงต้องพึ่งภายนอกค่อนข้างสูง จะมีการรวมกลุ่มพัฒนาหมู่บ้านบ้างจนได้รับรางวัลหมู่บ้านดีเด่นโดยการอนุญาตให้ตั้งชื่อ “หมู่บ้านกาญจนภิเษก” สำหรับหมู่บ้านคอนนั้น สาเหตุสำคัญน่าจะมาจากการที่ครูในพื้นที่ เป็นผู้ร่วมคิดคนสำคัญในการจัดทำเอกสาร หลักฐานและเสนอความคิดในการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นไปตามที่ทางราชการกำหนด

ข. ปัญหาภายนอกชุมชน

การศึกษาที่หน่วยงานภายนอกให้กับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน มักจะเป็นการให้ความรู้ในเรื่องของอาชีพ มากกว่าความรู้พื้นฐานเพื่อการประกอบอาชีพ หรือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของชุมชนในทุก ๆ ด้าน หรือการให้การศึกษาศึกษาให้คนมีคุณธรรมในการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข มีความรู้ ความสามารถและทักษะในการแสวงหาความรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความสามารถพึ่งตนเองได้และดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี (ยูเนสโก, 2533) ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ทั้ง 2 หมู่บ้านไม่เคยมีหน่วยงาน หรือองค์กรใด ๆ เข้าไปจัดฝึกอบรม หรือบรรยายในเรื่องอื่นใด นอกจากให้ความรู้ในเรื่องอาชีพที่สอดคล้องกับโครงการของหน่วยงาน การให้การศึกษาดังกล่าวไม่เพียงพอสำหรับการประกอบอาชีพให้ยั่งยืน เพราะเป็นการให้ความรู้เฉพาะทางหรือเฉพาะกรณี เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า มากกว่าการฝึกฝน สั่งสมประสบการณ์อันยาวนานพอที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้จนนำไปแก้ปัญหาชีวิตได้

3.5.2 ปัญหาการศึกษาตามแนวระบบโรงเรียน

ก. ปัญหาภายในโรงเรียน

จากการศึกษาโรงเรียนในชุมชนทั้งโรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนมัธยมศึกษา รวมทั้ง การศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดในชุมชน พบว่า โรงเรียนทุกระดับ มุ่งผลิตนักเรียนให้เข้มแข็งด้านวิชาการ เพื่อให้สอบแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับสูงได้ แม้แต่โรงเรียนมัธยมขยายโอกาสทางการศึกษาก็เช่นเดียวกัน จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารและนักเรียน ทราบว่า โรงเรียนมีนโยบายที่จะผลิตผู้เรียนให้ทัดเทียมกับโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา และโรงเรียนมีความภูมิใจที่ศิษย์สามารถสอบแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับสูงได้จำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะในรายที่สามารถเข้ารับราชการได้ ถือเป็นความภาคภูมิใจของโรงเรียน ซึ่งจะเห็นได้จากภานำภาพการรับประกาศนียบัตร หรือปริญญาบัตรมาติดไว้ในห้องแนะแนว เพื่อเตือนใจเด็กรุ่นต่อ ๆ มา ให้เอาเยี่ยงอย่าง

ในส่วนของโรงเรียนประถมศึกษา ก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้จะตั้งอยู่ในชุมชนแต่การเรียนการสอนก็ดำเนินไปในโรงเรียนเสียส่วนใหญ่ ไม่มีการพาเด็กออกไปสัมผัสชีวิตจริงนอกโรงเรียน บ้านและโรงเรียนไม่มีกิจกรรมร่วมกันให้เห็นได้ชัดเจน ยกเว้น ในงานพิธี เช่น วันเด็ก งานทอดผ้าป่า ที่ชาวบ้านจะมาร่วมงาน โดยการช่วยเหลือในเรื่องของอาหาร และแรงงาน แต่ไม่ปรากฏว่า มีความสัมพันธ์ในเรื่องของการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนงาน หรือโครงการของโรงเรียน ซึ่งเป็นเพราะโรงเรียนยังไม่เปิดโอกาสให้กับชาวบ้าน โดยให้เหตุผลว่า กลัวชาวบ้านยังไม่มีความรู้บ้าง ซึ่งปัญหาดังกล่าวนับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่จะทำให้การกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาลงไปสู่ท้องถิ่น ทำได้ยาก ถ้าไม่เปลี่ยนทัศนคติของผู้บริหารและครู ให้เห็นความสำคัญและความสามารถของชาวบ้าน ก่อนการกระจายอำนาจให้ได้อย่างแท้จริง

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ โรงเรียนทุกแห่งไม่มีการจัดหลักสูตรท้องถิ่น หรือปรับหลักสูตรในส่วนที่สามารถทำได้ ให้สอดคล้องกับท้องถิ่นเลย ทั้ง ๆ ที่นโยบายการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-3539) ได้ระบุไว้ว่า ให้จัดหลักสูตรและการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และได้เสนอแนะในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นไว้อย่างละเอียดในคู่มือ การพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ทั้งนี้ น่าจะมาจากสาเหตุที่หน่วยงานระดับสูงมิได้ต้องการให้ความช่วยเหลือกับโรงเรียนอย่างจริงจัง ประกอบกับจัดและปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น เป็นสิ่งใหม่ที่เพิ่งเริ่มมีขึ้น โดยที่บุคลากรทั้งในหน่วยงานของทางการศึกษาและ บุคลากรในโรงเรียนเคยชินกับ การดำเนินการเรียนการสอน ตามหลักสูตร ที่ส่วนกลางกำหนดมาเป็นระยะเวลานาน จึงไม่สามารถดำเนินการใด ๆ ได้เอง โดยปราศจากความช่วยเหลือจากส่วนกลาง หรือหน่วยงานอื่นสังกัดในระยะแรก

ข. ปัญหาภายนอกโรงเรียน

ท่ามกลางของผู้ปกครองเป็นประเด็นสำคัญที่โรงเรียนอ้างอิง โดยเฉพาะโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มักอ้างว่า ผู้ปกครองไม่นิยมให้บุตรหลานเรียนวิชาชีพในท้องถิ่น ต้องการให้บุตรหลานเรียนต่อในระดับสูง โรงเรียนจึงสนองตอบ แต่จากการได้พูดคุยกับชาวบ้านและอธิบายเหตุผลในเรื่องของการศึกษาสภาพท้องถิ่น รวมทั้งเรื่องของการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น เช่น การแปรรูปผลผลิต การปรับปรุงพันธุ์ เป็นต้น พบว่า ผู้ปกครองยอมรับความจำเป็นที่บุตรหลานควรได้ศึกษาเรื่องของการชุมชนไว้บ้าง ถึงแม้จะไม่มากนัก แต่ก็ควรจะทำงานได้ โดยไม่รังเกียจงานในท้องถิ่น เมื่อจบการศึกษาแล้ว แต่ไม่สามารถทำงานที่ตั้งใจไว้ได้

ดังนั้น การทำความเข้าใจ การติดต่อประสานสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครอง การให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพที่แท้จริง และความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม ของประเทศชาติ จะสามารถทำให้ผู้ปกครองและชาวบ้านเข้าใจความเคลื่อนไหว และการให้การศึกษาของโรงเรียน อาจจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้มากขึ้นกว่าปัจจุบัน

นอกจากนี้ ปัญหาที่โรงเรียนอ้างอิง (จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนและครู) ได้แก่ การที่โรงเรียนไม่มีความสามารถเพียงพอในการให้การศึกษาด้านอาชีพ แต่ไม่พบว่าโรงเรียนได้ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานทางการศึกษา เช่น วิทยาลัยอาชีวศึกษา ซึ่งได้ระบุไว้ในนโยบายการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-3539) ในข้อ 5 ที่ระบุว่า กรมอาชีวศึกษา จัดโครงการสนับสนุน โครงการขยายโอกาส การศึกษาขั้นพื้นฐาน ของ สปช. เพื่อฝึกอบรมครู วิชาชีพตามความต้องการของ สปช. รวมทั้งให้บริการการศึกษาวิชาชีพแก่นักเรียนของ สปช. (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ,2535) ทั้งนี้จะมีสาเหตุจากการขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายการให้การศึกษา ระหว่าง หน่วยงานทางการศึกษา จึงทำให้ขาดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของชุมชนชนบทยากจนไม่สามารถดำเนินไปได้จนประสบผลสำเร็จ พอที่จะทำให้อุณหภูมิชีวิตและสังคมของชุมชนดีขึ้น

ดังนั้น การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ชุมชนชนบทยากจนควรได้รับ จึงควรปรับให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนที่แท้จริง จากบุคคลในชุมชนเอง โดยการประสานความร่วมมือในการจัดการศึกษา ทั้ง 4 ฝ่าย คือ บ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนของการปรับปรุงหลักสูตรให้เอื้อต่อการ

พัฒนาชุมชนนอกเหนือจากหลักสูตรแกน หรือหลักสูตรสากล ที่คนไทยทุกคนควรได้เรียนไว้เป็นพื้นฐาน

3.5.2 ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากสภาพสังคมในเขตชนบทยากจน พบว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ชาวบ้านได้รับ ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมเท่าใดนัก กล่าวคือ ถึงแม้ในปัจจุบันเด็กในหมู่บ้านจะมีโอกาสได้เรียนต่อในระดับสูงขึ้น จากการศึกษาภาคบังคับ ทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียน แต่ผลที่ปรากฏก็คือ ผู้ผ่านการศึกษาระดับนี้ มุ่งฉวยตัวออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ทำงานภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจ และภาคบริการ โดยความเห็นชอบของผู้ปกครอง และชุมชน ด้วยเหตุผลที่ว่า “อยู่ในหมู่บ้านไม่มีอะไรทำ”

ในส่วนของสถานศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียน จัดการศึกษาเพื่อ มุ่งให้ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น และได้งานทำที่ดี มีเกียรติ โดยไม่สนใจว่าต่อไปสภาพชุมชนจะเป็นอย่างไร ถ้าคนรุ่นปัจจุบันออกไปหางานทำถิ่นอื่นกันหมด จากการสนทนากับกลุ่มชาวบ้านที่ถูกเลิกจ้างในสถานะเศรษฐกิจตกต่ำ และชาวบ้านรายอื่น ๆ ถึงการศึกษาที่มีส่วนช่วยให้ชาวบ้านมีงานทำ หรือ พัฒนาอาชีพเดิมให้ดีขึ้น ทุกคนต่างตอบสอดคล้องกันว่า ความรู้ที่ได้จากการเรียน คือ การอ่านหนังสือ คิดเลขได้เท่านั้น ส่วนเรื่องของอาชีพ ทุกคนต้องเรียนรู้จากวิถีชีวิต ไม่เกี่ยวกับโรงเรียนเลย นั่นคือ ทำตามที่ทำแม่เคยทำมาในอดีต จึงพบว่า วิถีชีวิตการทำงาน เช่น การทำนา ยังคงไม่มีการพัฒนาให้ดีขึ้น นอกจากการมีเครื่องจักรที่ซื้อมาใช้ตามการโฆษณา ทีวี ยา สารเคมี ที่ภาคเกษตรและเอกชนนำมาขาย

ดังนั้น การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ชาวบ้านในเขตชนบทยากจนควรได้รับ จึงน่าจะเป็นการศึกษาที่ช่วยในเรื่องของการพัฒนาอาชีพ รวมทั้งเรื่องของวิถีชีวิต ที่จะทำให้ชุมชนพึ่งพาภายนอกน้อยลง จนสามารถพึ่งตนเองได้ รวมทั้งการพัฒนาจิตใจ และสติปัญญา ให้ชาวบ้านรู้เท่าทันเหตุการณ์ของสังคม ไม่ถ่มหลงมัวเมา ตกเป็นเหยื่อผู้มีการศึกษาสูงกว่า เนื่องจากชุมชนเหล่านี้ ได้เปรียบในเรื่องของการเป็นผู้ผลิตอาหาร ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ อีกทั้งสภาพทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ อากาศ สัตว์น้ำ ก็เอื้ออำนวยต่อการครองชีพอย่างเรียบง่าย ให้อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อนอยู่แล้ว ถ้าคนเหล่านี้มีความรู้ความคิด มีการศึกษา ที่รู้เท่าทันสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลง เชื่อว่า เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน และช่วยพัฒนาสังคมได้เป็นอย่างดี

ถึงแม้แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) จะได้ระบุถึงการขยายบริการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า คือระยะเวลา 12

ปี และรายละเอียดของหลักสูตรจะเปิดกว้าง ให้โรงเรียนได้จัดเนื้อหา และกิจกรรม ให้สอดคล้อง กับความต้องการของท้องถิ่นก็ตาม แต่ในสภาพความเป็นจริง พบว่า โรงเรียนยังไม่ได้ดำเนินการให้ เป็นไปตามหลักการดังกล่าวเท่าใดนัก เนื่องจากติดขัดในปัจจัยหลายประการ และความไม่เคยชิน ต่อการมีอิสระทางความคิด ในส่วนของชาวบ้านเอง ก็ไม่แน่ใจในศักยภาพของการร่วมจัดการ ศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะจากการสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า ชาวบ้านยังมีความไม่ แน่ใจว่า ตนเองจะสามารถเข้าไปร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องของการศึกษาได้หรือไม่ เนื่อง จากปัจจุบัน โรงเรียนกับชุมชนยังห่างไกลกันมาก จะมีเพียงกลุ่มกรรมการโรงเรียนเท่านั้นที่ได้ เข้าร่วมประชุมกับโรงเรียน แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นการร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดหลักสูตร การเรียนการสอน ดังนั้น ถึงแม้ว่านโยบายจะเปิดขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานสักกี่ปี แต่ถ้ายังไม่มีการ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจำเป็นของท้องถิ่น และไม่ได้กำหนดคนนโยบาย ให้โรงเรียนกับชุมชน ร่วมกันจัดการศึกษาอย่างจริงจัง ก็เชื่อว่าผลทางการศึกษาขั้นพื้นฐานก็คงไม่มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลง

3.5.3 ปัจจัยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ปัจจัยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ในเขตชนบท ยากจน คือ ความสัมพันธ์ เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และองค์กร ท้องถิ่น ซึ่งเป็นสถาบันหลักในชุมชน เนื่องจากการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เอื้อต่อสภาพ ชุมชนดังกล่าวมาแล้วข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องประสานความร่วมมือกันทั้ง 4 ฝ่าย เพราะแหล่ง ความรู้ ผู้สอน ผู้เรียน ไม่จำกัดอยู่เฉพาะเด็กและครูเท่านั้น แต่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้ง 4 ฝ่าย จึงจะเกิดผล เช่น ในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอาชีพ อาจต้องใช้วิทยากรที่เป็นชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องของศีลธรรมต้องอาศัยวัด การเขียนการอ่านต้องอาศัยครู ส่วนงบประมาณต้องอาศัยของค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งที่ผ่านมา การศึกษาได้รับงบประมาณเฉพาะใน ส่วนของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น ซึ่งไม่พอเพียง ทำให้กิจกรรมและโครงการต้องเลิกล้มไป จำนวนมาก

นอกจากปัจจัยภายในชุมชนแล้ว การเชื่อมประสานความสัมพันธ์ยังต้องเชื่อมโยงไปถึง ชุมชนอื่น ๆ รวมทั้งภาคราชการ และเอกชนอีกด้วย ทั้งนี้เพราะ การศึกษาที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ อย่างแท้จริง และเกิดประสบการณ์เพื่อที่จะนำมาปฏิบัติได้ ต้องอาศัยการสังคมนประสบการณ์ การฝึก ปฏิบัติ การศึกษาดูงานจากแหล่งความรู้ สถานประกอบการต่าง ๆ จึงต้องมีความสัมพันธ์กันเป็น เครือข่าย

ผู้บริหารโรงเรียนและครู ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความร่วมมือกันขึ้น โดย การนำโรงเรียนออกไปสู่ชุมชน เพราะครูนับว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้สูงในชุมชน ซึ่งเรื่องนี้พบว่า

หมู่บ้านคอนมิกวูในท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอยู่ในกิจกรรมของหมู่บ้านในทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการ ออมทรัพย์ การใช้เงิน ทำให้หมู่บ้านคอนเริ่มการรวมกลุ่มได้บ้าง หรือ แม้แต่โครงการ กศ.พช. ก็สามารถนำชาวบ้านเข้ามาเป็นผู้สอน การทำบ่อเลี้ยงปลา จึงมีความเป็นไปได้ ที่การเชื่อมสาน ความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน กับโรงเรียนมีความเป็นไปได้สูง ด้านบุคลากรใน โรงเรียนมีความตั้งใจจริง และมองเห็นปัญหา พร้อมทั้งจะ นำการศึกษา มาช่วยแก้ปัญหาคุณภาพ ชีวิต และสังคมของชุมชน

3.6 นโยบายและแนวทางในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

นโยบายและแนวทางในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เสนอ เป็นนโยบาย และแนวทางที่ ได้ปรับจากข้อเสนอแนะ ของผู้เชี่ยวชาญทั้งในส่วนกลางและระดับพื้นที่ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับ กับชุมชนชนบทยากจนมากที่สุด นโยบายต่าง ๆ มีทั้งส่วนที่ได้ระบุไว้แล้วในหลักสูตรการเรียนการสอน ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ คือ การปฏิรูปหลักสูตร การเรียนการสอนให้สนองต่อความต้องการของชุมชน และสอดคล้องกับสภาพของชุมชน การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การขยายเครือข่ายความช่วยเหลือทางการศึกษาซึ่งกันและกัน และการปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การประหยัดคอกออม ถึงแม้นโยบายต่าง ๆ จะมีเสนอไว้ แล้วก็ตาม แต่ผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนชนบทยากจนมากขึ้น และการ ที่ได้นำเสนอไว้อีกครั้ง เพื่อมุ่งหวังให้มีนโยบายเฉพาะพื้นที่ลงไป เนื่องจากนโยบายที่ให้โรงเรียน ดำเนินการมีมาก จนโรงเรียนไม่สามารถดำเนินการใด ๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้ดีเท่าที่ควร อีกทั้ง การช่วยเหลือ การเร่งรัดติดตามผล ก็มักจะเป็นไปในช่วงระยะเริ่มต้นโครงการเท่านั้น ทำให้การ ปฏิบัติไม่เป็นจริงเป็นจังจนมองเห็นผล ได้อย่างชัดเจน

ในส่วนของนโยบายที่ได้เสนอขึ้นใหม่ ได้แก่ นโยบาย “เร่งรัดให้มีศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน ขึ้นในสถานศึกษาของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลของท้องถิ่น เช่น อาชีพ สภาพพื้นฐาน ต่าง ๆ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น” ทั้งนี้เนื่องจาก การปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพ ความ ต้องการ และปัญหาของท้องถิ่น บ่อมคืออาศัยฐานข้อมูลในการค้นคว้าเป็นหลัก ซึ่งจากการ สัมภาษณ์คณะครูในโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ทราบว่า ปัญหาของการเรียนการสอนในส่วน ของเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น เรื่องชุมชนของเรา ในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มี ปัญหาที่ โรงเรียนไม่มีแหล่งข้อมูล ให้ครูและนักเรียนได้ค้นคว้า ส่วนการจะ ออกไปสำรวจชุมชน ดังที่หลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ให้ บ่อมกระทำได้ยาก เนื่องจากครูมีชั่วโมงสอนและ ภารกิจด้านอื่น ๆ มาก คือประมาณ 20 - 25 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ดังนั้นถ้ามีแหล่งข้อมูลสำหรับการ

กันคว่ำข้อมจะทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปได้ง่ายขึ้น ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรง ดีกว่า การสอนไปตามคู่มือที่โรงเรียนใช้อยู่ในปัจจุบัน

สำหรับนโยบายในข้อที่ 3 เรื่องการปลูกฝังค่านิยมความเป็นไทย การใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย การพึ่งตนเอง การยอมรับความสามารถของผู้อื่น และการทำงานเป็นกลุ่ม นับว่าเป็นนโยบายเร่งด่วนที่ต้องจัดกระทำ เนื่องจากสภาพปัญหาของชุมชนชนบทภาคจน ที่พบจากการวิจัยทำให้นำมาเป็นห่วงว่า ชุมชนชนบทภาคจนกำลังดำเนินชีวิตไปในทางพึ่งเพื่อ บริโภคนิยม มีการเลียนแบบการใช้ชีวิตของคนในสังคมเมืองมากขึ้น และชนบทเริ่มถูกทอดทิ้งไว้การพัฒนา ทุกรอบครัวมุ่งหวังให้สมาชิกออกไปหางานทำที่คิดว่า ถึงแม้จะต้องทิ้งถิ่นฐานก็ตาม ทั้ง ๆ ที่สภาพพื้นฐาน โดยเฉพาะด้านปัจจัย 4 ของชุมชนทั้ง 2 แห่งมีพร้อมอยู่แล้ว เพียงแค่ปรับกระบวนการคิดและวิถีชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน โดยการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนเหล่านี้ก็สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ในระดับที่น่าพอใจ

ส่วนนโยบายในข้ออื่นๆ ส่วนเชื่อมโยงกับค่านิยมของชุมชนชนบทภาคจนทั้งสิ้น กล่าวคือ ถ้าชุมชนเห็นคุณค่าของเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ทะเยอทะยานมากนัก การปรับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชนย่อมเป็นไปได้ง่ายขึ้น โดยการปรับค่านิยมของชุมชนให้รับกับสภาพและแนวโน้มของสังคมเท่านั้น ซึ่งถ้าจะจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง น่าจะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันดังนี้

ปฏิรูปหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพของท้องถิ่น ให้สนองต่อความต้องการของชุมชน และควรเร่งรัดการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับท้องถิ่น จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลความรู้ ข่าวสาร ในการศึกษาค้นคว้า และต้องอาศัยแหล่งความรู้ ทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชน ดังนั้น การจัดให้มีศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน และการขยายเครือข่ายทางการศึกษา และการพัฒนาชนบท รวมทั้งสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน จะช่วยให้เกิดความร่วมมือ ความช่วยเหลือในการดำเนินการเรียนการสอน การฝึกอบรม ให้ความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้รับบริการ ได้อย่างแท้จริง ทั้งในโรงเรียน และในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนที่กว้างกว่าหลักสูตรแกน หรือวิชาสามัญ จำเป็นต้องใช้บุคลากร และแหล่งข้อมูลภายนอกโรงเรียนมาสนับสนุน เป็นจำนวนมาก

ในส่วนของความเข้มแข็งของชุมชนที่จะร่วมจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น จากการศึกษาสนทนากับชาวบ้าน โดยเฉพาะในกลุ่มกรรมการโรงเรียน ซึ่งใกล้ชิดกับการจัดการศึกษามากที่สุด ได้รับคำตอบว่า ถ้าโรงเรียนเปิดโอกาสให้เข้ามารับรู้ แสดงความคิดเห็นในการจัดการศึกษาแล้ว ชาวบ้านคิดว่าเป็นเรื่องที่ดี และน่าจะดำเนินการเชิญกลุ่มผู้ปกครองมาเป็นอันดับแรก ซึ่งในเรื่องดัง

กล่าว ก็ขึ้นอยู่กับนโยบายและการเร่งรัด รวมทั้งความตั้งใจในการกระจายอำนาจ การจัดการศึกษา ให้อยู่กับชุมชนของส่วนกลางว่า จะมองเห็นศักยภาพของชุมชน และพร้อมที่จะกระจายอำนาจให้ กับชุมชน จัดการศึกษาของเขาเองหรือไม่ ซึ่งในขั้นแรกนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ควรเริ่มกระจายอำนาจใน เรื่องของการจัดหลักสูตรท้องถิ่น และเร่งรัดให้โรงเรียนได้ดำเนินการอย่างจริงจังเสียก่อน เพื่อ ทดสอบศักยภาพของชุมชน ก่อนการกระจายอำนาจของการจัดการศึกษาทั้งหมดให้กับชุมชน

4. ข้อเสนอแนะ

4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการพัฒนาชนบท ควรเป็นนโยบายการพัฒนาคอนมากกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจ โดย การให้การศึกษากับชาวบ้าน ในทุกวิถีทางที่ทำได้ โดยการร่วมมือกับทุก ๆ หน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องกับ ความช่วยเหลือที่ชาวบ้านต้องการ การพัฒนาควรดูจากสภาพพื้นฐานการศึกษาและวิถีชีวิตชุมชน ว่าน่าจะให้การศึกษารูปแบบใดที่จะทำให้ ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ มีอิสระทางความคิด ไม่ยึด ติดกับความช่วยเหลือที่รัฐ หรือคนภายนอกจะหยิบยื่นมาให้ การช่วยเหลือควรเป็นการสอด ประสานความร่วมมือซึ่งกันและกัน โดยมีหน่วยงานทางการศึกษา เป็นแกนนำ เพราะที่ผ่านมา มี หลายหน่วยงานเข้าไปให้ความช่วยเหลือ ให้ความรู้ แต่ผลที่ปรากฏกลับพบว่า สภาพชนบทยากจน ยังไม่พ้นสภาพความสิ้นหวัง และรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐ ในรูปแบบการให้งบประมาณ และโครงการสำเร็จรูป

การศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐจัดให้กับประชาชน ควรคำนึงถึงการให้กระบวนการคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา มากกว่าความรู้ทั่ว ๆ ไป เนื่องจากความรู้มีมากมายจนไม่สามารถจะรับได้ทั้ง หมด ดังนั้น ความสามารถในการค้นหาความรู้จึงมีความสำคัญมากกว่าตัวความรู้ การจัดการ ศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรจัดขึ้นเพื่อให้ผู้รับการศึกษามีสติปัญญาที่จะแก้ปัญหาของตน และชุมชนได้ มากกว่าการมุ่งผลิตผู้เรียนให้รับใช้ระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม เช่นที่ผ่านมา ซึ่งผู้ วิจัยพบว่า ผู้จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของชุมชนทั้ง 2 แห่ง ไม่มีผู้ใดกลับไปเป็นเกษตรกร หรือทำงานในท้องถิ่นเลย ส่วนใหญ่เข้าทำงานในโรงงาน อุตสาหกรรม แต่เนื่องจากภาวะ เศรษฐกิจโลกไม่แน่นอน การศึกษาที่ให้กับประชาชนจึงควรยึดพื้นฐานอาชีพของชุมชนเป็นหลัก โดยเฉพาะการพัฒนาอาชีพด้านเกษตรกรรม ซึ่งเป็นรากฐานอาชีพของคนไทยในเขตชนบทยากจน

สำหรับพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำลังร่างอยู่นี้ ควรเน้นผลสัมฤทธิ์ด้าน คุณภาพ มากกว่าด้านปริมาณ โดยเฉพาะคุณลักษณะของผู้ผ่านการศึกษา เพราะ จำนวนปีของผู้ผ่าน

การศึกษาไม่สามารถประกันได้ว่าบุคคลนั้น จะสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลาได้

4.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้กรณีศึกษา เป็นหมู่บ้านในเขตชนบทภาคกลาง ซึ่งสภาพ พื้นฐาน และวิถีชีวิต อาจแตกต่างจากชุมชนชนบทภาคอื่น จึงควรมีการศึกษาชุมชนชนบท ภาคอื่น ๆ เพื่อนำ มาเปรียบเทียบ และหาแนวทางการพัฒนาต่อไป นอกจากนี้ กรณีศึกษาครั้งนี้ เป็นชุมชนชนบทภาคกลาง ที่ได้รับการคัดเลือกเป็น หมู่บ้านต้นแบบของโครงการแก้ไขปัญหาความ ชากจน (กข.กจ.) ซึ่งอาจมีสภาพการพัฒนาที่เป็นกรณีพิเศษ แดกต่างจากหมู่บ้านชนบทภาคอื่นแห่ง อื่น ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไป จึงควรเลือกกรณีศึกษาที่เป็นหมู่บ้านชนบทภาคอื่น ที่ยัง ไม่ได้รับการ ช่วยเหลือจากภาครัฐมากเท่านี้ เพื่อ ศึกษาแนวความคิด และความต้องการการศึกษาของชุมชน ชนบทภาคอื่น ที่เป็นแบบอย่างของชุมชนชนบทภาคอื่นทั่ว ๆ ไป

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย